

Lavinia BETEA*

COMUNICARE ȘI DISCURS ÎN „LIMBA DE LEMN“ A REGIMULUI COMUNIST

Abstract. This study tries an analysis, from a psycho-sociological view, of the relation ideology-speech in the communist regime. Communist ideology pretended to be a „science“ that provides some representations and collective interpretations to social-economic realities. Therefore, communication and speech are structured so they can create social representations and guide to behaviours suitable for the political ends of the each stage from the past regime. The present study undertakes this subject with the following features: (1) propaganda and social representations; (2) language – means of cultural production; (3) „double-talk“ and political speech; (4) the features of „double-talk“; (5) „double-talk“ in „Ceausescu style“ – official and media speech. Ideology is spread toward crowds by propaganda. This kind of communication is used as a substitute in all fields – except, maybe, the private life- for any other type of communication. Its role is to create adequately social representations of the political purposes. The proximal adequate genus in defining the concept of social representation is „an organized corpus of knowledge“, composed of notions, values and practices related toward objects, features or dimensions of the social environment. Social representation is at the same time the result of one of the activities that enables people to reproduce the intelligible physical and social reality, inserts in a group or a daily exchange report, setting free the power of their imagination (Moscovici, 1976). As a form and expression of thinking, „language is the most important means of cultural production in socialism“ (Gross, 1988). Using the means of propaganda they tried and succeeded in changing the general language into a particular one. In order to metamorphose consciences, the party’s control upon the language was one of the first and foremost requires, the series of phrases being used to translate the content of representation. The communist and nazi regime offered then many examples of linguistic voluntarism that can be designated by the all-known „double-talk“. Knowing that the limitation of cultural and linguistic experience of one person can restrain his access to some ideas or alter the appreciation of some realities, the political speech inoculated a sort of behaviour or action to its audience. „We don’t speak in order to say something, but to obtain a sort of effect“ – synthesized Goebells, the intentions of linguistic manipulation of the nazi regime. Compared to the fascism and nazi regime, the extension and length time of the other type of totalitarianism in the twentieth century, communism, had outstanding results in the construction, imposing and gaining advantage from the altered senses of the „double-talk“. The characteristics of soviet „double-talk“ – which represented a model of communication in all the countries of the socialist camp – were analysed by various scientists. Among them, we mention the paper of Fr. Thom (1993), *Double-talk*. Our research about

* Conferențiar universitar doctor la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității București. A publicat lucrări de psihologie politică și de analiză a problemelor politice din perioada regimului comunist din România.

Romanian' „double-talk“ during „the Ceausescu regime“ developed the methodology of analysis of content of the language. The reference material that we used was „The speech of Nicolae Ceausescu at the closure of the sessions of the XIV Congress of the Communist Party“ (November 24, 1989). We compared this speech to a sample of literal speech (a political leading article), close to the natural speech, the essay of Marin Preda *Basic aggressive spirit and revolutionary spirit*, published in 1971, a reply to „July Thesis“, discussing the issue of involving writers in the „cultural revolution“. The results of our study helped us to establish the characteristics of the official and media speech in Romania between 1965-1989: meagre vocabulary (450-500 words, in contrast to the active vocabulary that contains more than 120000 words), loquacity (the long and dense phrases, with a medium size of 50 words), lack of substance, the general tendency to change all parts of speech into nouns, the tendency of word building by internal resources, especially using conversion, the frequency of the personal pronoun „our“, the preference for present participle, the frequent usage of impersonal verbs, the predilection for imperative mood, the high frequency of relative superlative of adjectives, the agglomeration of objects and attributes that confer the exaggerated length of the phrase, the dichotomy socialism-capitalism, past-present, and proletarians-imperialists.

Propagandă și reprezentări sociale

Ideologia comunistă s-a pretins a fi o „știință“ care suportul unor reprezentări, interpretări colective și univoce ale realităților social-economice. Consensul intersubiectiv se obține în cazul oricărei ideologii nu atât pe baza adevărului propozițiilor avansate, ci datorită presiunilor exercitate de mijloacele de propagandă: repetiție și condiționare, orientare polarizată, schematizare stereotipă până la clișeu sau slogan, stigmatizarea poziției contrare, reducerea ei la o caricatură, amenințarea fizică și psihică etc. Sprijinindu-se pe o reprezentare mentală, ideologicul este o „strivire a fantasmei“ (Kaes, 1996) pentru că o proiectează în absolut, o reduce și o limitează. Forța ideologiei comuniste rezidă, în principal, în eliminarea oricărei concepții alternative din câmpul psiho-social în care evoluează indivizii.

Se subînțelege cu referire la instaurarea comunismului că reprezentările și cunoștințele pe care le aveau cetățenii unei țări precum România despre realitățile din Uniunea Sovietică erau puține și distorsionate. În vara lui 1944, când trupele sovietice au ocupat țara în calitate de „eliberatori“, partidul comunist din România număra mai puțin de o mie de membri. Majoritatea lor se aflaseră în timpul războiului în închisori sau în Uniunea Sovietică. Nimeni nu și-ar fi putut imagina atunci că un astfel de partid va pune stăpânire, pentru aproape o jumătate de secol, peste întreaga țară, dinamitându-i structurile sociale și instaurând omnipotența ideologiei sale. Nici cetățenii Rusiei țariste nu avuseseră, de altfel, mai multe premise în reprezentarea viitorului înainte de 1917.

Cum s-a reușit, ca în decursul a numai trei ani (1945-1948), ideologia comunistă să domine populația unei țări precum România? Rolul partidului în etapa de cucerire a puterii – în concepția lui Lenin – era acela de a agita, organiza și educa

muncitorii, învățându-i care sunt „adevăratele“ lor interese. În România și în celelalte țări europene, intrate sub influența sovietică, au fost utilizate toate strategiile de putere și influență care au condus la impunerea ideologiei comuniste și implicite a structurilor și practicilor sociale imitative ale Uniunii Sovietice.

Ideologia transpusă în termenii experienței personale și de grup devine, prin intermediul propagandei, reprezentare socială. Datorăm lui S. Moscovici teoretizarea și explicitarea difuzării teoriilor științifice în public sub forma reprezentărilor sociale, conceptele ideologice fiind supuse acelorași procese. În definirea conceptului, reținem că reprezentarea socială este un „corpus organizat de cunoștințe“, compus din noțiuni, valori și practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social. Este totodată rezultatul uneia dintre activitățile prin care oamenii redau realitatea fizică și socială inteligibilă, se înserează într-un grup sau un raport cotidian de schimburi, eliberând puterea imaginației lor (Moscovici, 1976). Ca modalități de reflectare, de proiecție în mintea noastră a unor fenomene sau evenimente externe, reprezentările sociale nu rămân un „dublet gratuit“ al lumii obiective, un epifenomen, ci se răsfrâng neîncetat în percepție – în organizarea cognitivă a mediului – și în comportarea oamenilor, dobândind o valoare funcțională.

Împărtășite de un grup mai larg, devin adevărate „idei-forță“, punând stăpânire pe mintea și conduita oamenilor, conturând un „univers consensual“ cu tendințe de reificare de-a lungul vremii.

Grație acestui proces de ipostaziere, de reificare, reprezentările sociale dobândesc același grad de realitate ca și limbajul sau banii (Doise & Palmonari, 1996). Ca modalitate de integrare și funcționare a limbii la nivel individual, limbajul operează cu un sistem de semne (cuvintele) care au o latură fizică (= succesiune de sunete/elemente grafice) și una semantică, informațională. În semn operează, devine decisivă semnificația. În esență, reprezentarea socială este semnul, dublura unui obiect sau unei valori și are o funcție constitutivă a realității. Ele sunt, în fapt, singura realitate pe care o încercăm și în care cei mai mulți dintre noi se mișcă. Universul exterior și universul individului sau grupului nu sunt fundamental eterogene în câmpul realității reprezentărilor sociale.

Într-o primă aproximație, în raporturile cu ideologia, reprezentările sociale pot fi definite ca imagini mentale ale realității sociale care întrunesc consensul unui grup. În concluzie, reprezentările sociale constituie o „organizare psihologică“, o formă de cunoaștere specifică societății noastre, ireductibilă la oricare alta (Moscovici, 1997).

Cum a difuzat ideologia comunistă în mintea subiecților? Răspunsul lui Ibanez (1997) e sintetizat prin două metafore – *a buretelui și a labirintului*. Ambele mijloace au fost utilizate în difuzarea și impunerea ideologiei comuniste. Prin intermediul „aparaturii de partid și de stat“ și al procesului difuz de socializare în care mass-media și școala au jucat rol esențial, toți indivizii „s-au îmbibat“ de conținuturile singurei ideologii admise, difuzate continuu, așa cum buretele absoarbe lichidul în care este așezat. Metafora labirintului presupune o trimitere la

labirintul psihologilor behavioriști unde traseele închise conduc iremediabil spre adoptarea singurului drum către ieșire deși subiectul ia decizii la fiecare bifurcație. În cazul ideologiei comuniste, aceste trasee închise sunt abandonate prin manipularile ideologice practicate la fiecare „bifurcație“. Ele vizează formarea unor reprezentări sociale în acord cu obiectivele fiecărei etape politice.

Astfel, există o presiune continuă de a reconstrui „simțul comun“, substratul de imagini și de înțelesuri, pe care grupul social le proiectează asupra lucrurilor ce constituie realitatea comună. Presiunea aceasta este exercitată, în principal, prin intermediul *propagandei*. Intervine, așadar, la nivelul segmentului difuzării un proces psihosociologic tot atât de dificil de definit ca ideologia sau reprezentările sociale, și anume, propaganda. Fenomen care datorita imensității forțelor umane și disponibilităților economice mobilizate, a fost pe drept cuvânt numit „una dintre obsesiile epocii noastre“ (Moscovici, 1976: 403). Organizarea mesajelor ei, observa același autor, vizează edificarea unei reprezentări a obiectului conform exigențelor unității câmpului social și acțiunii partidului. Formarea de reprezentări corespunzătoare stereotipului de acțiune propus este una dintre dimensiunile fundamentale ale propagandei. Nu întâmplător, propaganda a apărut într-o perioadă de mari tulburări religioase, s-a perfecționat în timpul războaielor și a dat contur publicității într-o economie concurențială. În regimul comunist, singura formă oficială de comunicare a fost propaganda.

În *Ce-i de făcut?* (1902), Lenin se dovedește a fi primul teoretician modern al acestei forme de comunicare, definind propaganda ca mijloc: a) de formare a unei viziuni asupra lumii; b) de elaborarea unei conștiințe a individualității grupului și integrării lui în societate; c) de acțiune complementară altor forme de comunicare și intervenție socială. Definiția lui Lenin poate fi apreciată ca operațională în tratarea psihosociologică a fenomenelor de comunicare tipice propagandei. Reprezentările sociale devin instrument de acțiune prin intermediul propagandei. Faptul presupune centrarea demersului asupra proceselor psihologice care intervin în acest fenomen, condițiilor obiective ce produc fenomenele de comunicare, identificarea elementelor lor de constanță și transformare, precum și altor elemente psihologice relaționale.

În formarea reprezentărilor sociale datorate ideologiei se insistă și asupra realizării unei intenții, prin *transpunerea* unei semnificații dintr-un plan într-altul, astfel fiind creat un *dublu* al realului perceput. Această transpunere este posibilă prin intermediul propagandei. Dacă în prima etapă, de elaborare a ei, reprezentarea socială are un scop, în aceasta a doua etapă, ea devine un mijloc, un instrument de acțiune. Propaganda incită la acțiune, produce „atitudini“, prin crearea sau modificarea reprezentării realului, subliniază Moscovici (1976) reiterând observațiile lui Lenin.

În timp ce alte forme de comunicare (informarea, spre exemplu) servesc doar la formarea de atitudini, propaganda conduce la ceea ce poate fi numit un răspuns-acțiune. De altfel, în ceea ce s-a numit „practica de partid“, adică propagarea

ideologiei comuniste în mulțime, propagandei i-a fost întotdeauna atribuit „rol mobilizator“. Procesele psihologice, cognitive sau afective, implicate în stabilirea unei conexiuni imediate între stimuli și răspuns, trebuie să conducă în acest caz la formarea unui *stereotip*. Condiția formării sale este definirea situației de așa manieră încât să nu permită decât două soluții posibile. Dualitatea aceasta corespunde, în parte, naturii stereotipurilor care pun în joc două răspunsuri: fie adevărată fără rezerve a subiectului, fie refuzul total. Astfel propaganda comunistă creează stereotipuri de gândire și acțiune.

Prin rolul său – de vehicul și totodată componentă a reprezentărilor sociale – în opinia lui Moscovici (1976) propaganda contribuie la: a) întărirea participării sociale (cu ajutorul ei se diferențiază frontierele organizației sociale implicate iar concepția membrilor grupului cu privire la o anumită chestiune dobândește unitate); b) producerea stereotipurilor; c) indicarea conduitelor (acțiunilor) adecvate. Autorul evidențiază, în context, două funcții importante ale propagandei: *funcția ordonatoare* care se traduce prin afirmarea și prin încercările de restabilire a identității grupului și *funcția organizatoare* ce implică o elaborare adecvată a conținutului comunicărilor. Reprezentarea socială devine astfel prin intermediul propagandei ceea ce-a fost numit „instrument de acțiune“.

Trecerea de la „reprezentarea-exprsie“ la „reprezentarea-instrument de acțiune“ se face prin procesele cognitive care au ca suport limbajul. Însuși procesul de ancorare al reprezentării sociale este unul de elaborare al mediatorilor verbali fără de care reprezentarea nu se poate dezvolta, nici reține. În consecință, studiul unei reprezentări sociale înseamnă și analiza limbajului său. Prin urmare, pentru a deveni parte a vieții cotidiene, teoriile științifice și ideologia suferă transformări. Actorii proceselor sunt „savanții amatori“, „vulgarizatorii științifici“, „animatorii culturali“, cum îi numește Moscovici (1976) pe reprezentanții științei, culturii și tehnicii din public și pentru public care creează o adevărată „pedagogie a reprezentărilor sociale“.

Adesea, fără a ști, fără a dori, ei sunt un hiatus între producătorii și consumatorii actului de creație, participând la formarea reprezentărilor sociale. Consecință a diviziunii între „producția“ și „consumul“ actului cultural este multiplicarea acestor profesioniști din care în societățile contemporane se remarcă profesia gazetărilor. În cazul regimului comunist, acești „savanți amatori“ au fost anume pregătiți în cadrul unor școli și cursuri speciale pentru a media procesul propagării ideologiei comuniste. Activiști de partid, animatori culturali, propagandiști ori pur și simplu cadrele didactice și restul specialiștilor din toate domeniile care, fără excepție, pe lângă responsabilitățile profesionale o aveau și pe aceea a răspândirii ideologiei comuniste ca și „concepție științifică despre lume și viață“. Periodic, „propagandiști“ erau obligați să participe la cursurile de reciclare vizând modificările ideologiei în diverse etape ale regimului comunist.

Limba – mijloc de producție culturală

În cercetarea caracteristicilor post-comunismului este o observație comună că oamenii par obsedați de ideea de negare a timpului în care au trăit. Deși moștenesc – cum e și firesc – un mare bagaj de deprinderi, stereotipuri și clișee de gândire și comportamentale, vehiculate cu ajutorul limbajului însușit în decursul anilor de instaurare ai puterii sovietice și impus spre imitare în toate celelalte țări ale lagărului socialist.

În ceea ce privește istoria, „comunismul se termină într-un fel de neant“, după cum remarcă unul dintre exegeții săi, F. Furet (1995) Se mențin însă pentru multă vreme mentalități și practici exprimate într-o limbă calchiată după modificările survenite în varianta limbajului utilizat de „omul nou“ sovietic.

Reiterăm astfel, rolul important al comunicării sociale în explicarea fenomenelor cognitive, inclusiv în formarea reprezentărilor sociale. Ea trimite la formele de influență și de apartenență sociala decisive în elaborarea cognițiilor, comunicarea fiind „vectorul de transmitere al limbajului, el însuși purtător de reprezentări“ (Jodelet, 1995: 115). Reprezentarea este, așadar, condiționată de *contextul discursiv* (Abric, 1995). Condițiile de producere a discursului sunt punct de plecare în formularea sau identificarea unei reprezentări.

Ca modalitate și expresie a gândirii, „limba este mijlocul de producție culturală cel mai important în socialism“ (Gross, 1988). Prin toate mijloacele de propagandă utilizate s-a încercat și reușit transformarea limbajului general într-un limbaj particular. Procesul a respectat regulile care conduc la aceste transformări printre care *regula selecției*, *regula constrângerii* și *regula ierarhiei cuvintelor*. Pentru intenția partidului de a transforma conștiința, controlul asupra limbii era una dintre primele și însemnatele cerințe, suita propozițiilor destinate să traducă conținutul unei reprezentări tinzând către o stare analogă și desăvârșită unde invarianta este așteptată (Moscovici, 1976). Aceasta deoarece opiniile noastre politice sunt dependente de aspectele specifice ale limbii pe care o vorbim (Orwell, 1948).

Despre obținerea efectelor politice dorite cu ajutorul cuvântului s-a scris o bogată literatură de specialitate care relevă incomensurabila putere a discursului public. Relația de sugestionare a mulțimii este facilitată de *obediință*. Fenomenul pare a fi o premisă socială de exercitare a măsurilor coercitive și opresive, tipice guvernărilor totalitariste (Arendt, 1951). În planul psihologiei experimentale, de referință se menține studiul lui S. Milgram (1963) conform căruia *comportamentul obedient al individului* poate fi definit ca mecanismul psihologic care leagă acțiunea individuală de scopul politic. Obediența permite exercitarea actelor agresive ale unor indivizi împotriva altora – acte înțelese ca sarcini de serviciu sau fapte eroice prin raportarea la comandamentele ideologice ale momentului.

Obediența mulțimii se obține prin *tehnicele de sugestionare bazate pe cuvânt* și prin *măsuri represive*. Toate tehnicile de sugestionare ale mulțimii sunt, de fapt, tehnici de propagandă, intrate în limbajul natural sub denumirea de manipulari prin cuvânt. Ele se înscriu în clasificarea lui Zimbardo & Leippe (1991), operată după criteriul efectelor sociale, în *categoria manipularilor mari*.

Amplitudinea și durata acestor tipuri de manipulare este de cel mai înalt nivel. În cazul manipulărilor utilizate pentru „reformarea gândirii și psihologiei totalitare”, Lifton (1969) a propus următoarea clasificare:

- controlul comunicațiilor de masă;
- manipularea „mistică” (înțelegând prin aceasta, în primul rând, cultul personalității liderului);
- cerința de „puritate” a indivizilor;
- cultul confesiunii (practicat în corelație cu „cerința de puritate” și realizat prin criticile și autocriticile de partid);
- prezentarea ideologiei ca o „știință sacră”;
- remodelarea limbajului;
- situarea doctrinei mai presus de orice interes personal;
- delimitarea socială în spirit maniheist.

Și în cazul ideologiei comuniste (ca și în acela al ideologiei naziste) au fost parcurse toate modalitățile enunțate, fapt ce a condus la omnipotența respectivelor ideologii și la controlul deplin exercitat de către puterea politică asupra mulțimii.

În context, se impune observația că încă din 1922 toate publicațiile sovietice se aflau sub controlul cenzurii. Faptul dovedește importanța acordată de Lenin controlului ideilor ce puteau fi vehiculate liber. După moartea lui Lenin (1924), Stalin va regiza dinainte întâlnirile cu mulțimea. Astfel că discursurile erau confecționate din vreme și nu de către cel care le rostea. Era însă devreme pentru a crea ceea ce mai târziu s-a numit „limba de lemn”. Nu se poate spune că Lenin a fost precursorul ei. Stilul său de comunicare se aseamănă mai curând limbajului polemic al jurnalistului; colaboratorilor săi liderul li se adresa prin bilețele scrise într-un limbaj asemănător comunicării orale.

„Limbă de lemn” și discurs politic

Discursul oficial sovietic desemnat prin sintagma „limbă de lemn” are ca și precursor acea *dubovîi iazîk* (limba de stejar), cum era denumit stilul greoi întrebuințat de administrația țaristă din secolul XVIII. Ca și formulele utilizate de admiratorii lui Hegel din „intelighenția rusă” care preluau, fără o traducere adecvată, terminologia filosofului german. Calchierea cuvânt cu cuvânt a limbii germane în rusă, cu rezultatul unei „limbi păsărești”, l-a determinat pe Herzen să afirme că acești tineri, prin a lor „dubovîi iazîk”, își ruinaseră nu doar limba, ci și judecata.

Regimurile comunist și nazist au oferit apoi multe exemple de voluntarism lingvistic ce pot fi desemnate prin genericul „limbi de lemn”. Știut fiind de experții propagandei politice că limitările experienței lingvistice și culturale ale unei anumite persoane îi pot restrânge acesteia accesul la anumite idei sau distorsiona aprecierea unor realități, discursul politic a vizat înainte de toate, adoptarea unui anumit comportament sau declanșarea unei acțiuni în rândul auditoriului. „Noi nu

vorbim pentru a spune ceva, ci pentru a obține un anumit efect“ – sintetiza Goebells, intențiile de manipulare lingvistică ale discursului politic nazist.

În raport cu nazismul și fascismul, amploarea și durata celui alt tip de totalitarism din secolul nostru, comunismul, a avut rezultate de excepție în construcția, impunerea și exploatarea distorsiunilor „limbii de lemn“. Ipoteza că o societate mondială, fără clase, va fi monoglotă, l-a făcut pe lingvistul Marr să propună crearea unui limbaj al proletariatului internațional. Deși a respins propunerea lui Marr, Stalin însuși s-a preocupat de lingvistică, publicând lucrarea *Marxismul și problemele lingvisticii* (1950). Critica lui Stalin a fost un prilej de impunere a concepțiilor ideologice ale momentului important când în sfera de influență a URSS intraseră noi state. Principalul fenomen de *aculturație* – de care avea Stalin nevoie pentru popoarele intrate sub stăpânirea sa – a fost limba. „Limba socialismului“, adică limba rusă se învăța peste tot. Însă pentru mecanismelor de manipulare a cetățenilor și de transformare a lor în „oameni noi“, era nevoie de tiparele limbii folosite de *Pravda* sovietică, copiate în limbajul național.

Din teoriile emise cu acest prilej sub numele infailibilului Stalin, s-au impus pentru viitorii patruzeci de ani definiții conceptuale privind relațiile ideologie, mulțimi, lideri și limbaj politic.

Spre exemplu, definiția dată de Stalin limbii, respectiv limbajului – „un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei și se înțeleg reciproc“ – o vom regăsi, până în 1989, în manualele de psihologie și gramatică din toate țările socialiste. Cei puțin avizați asupra particularităților acestui jargon numit „limbă de lemn“, se vor întreba desigur unde-i inadvertența. Spre o mai bună înțelegere a efectelor ideologice scontate în 1950, reproducem o definiție a limbajului dintr-o perspectivă psihologică de actualitate: „funcție de exprimare și de comunicare a gândirii prin utilizarea de semne care au o valoare identică pentru toți indivizii din aceeași specie, în limitele unei arii determinate“ (Sillamy, 1996: 180). Observăm că în definiția lui Stalin, genul proxim „instrument“ – desemnează „materializarea“ limbii – și totodată, restrânge sfera conceptului la specia umană.

În viziunea stalinistă se insistă, de altfel, asupra „concreteții“ limbii „ce reprezintă un sistem de mijloace materiale“ (sunete, cuvinte, reguli etc.), pe funcția sa de „reflectare a realității“, pe „condiționarea sa social-istorică“ și pe „legile obiective generale și particulare de dezvoltare a limbii“. Toate explicitările definiției staliniste insistă apoi asupra legăturii strânse dintre gândire și limbaj și rolului limbii în propagarea ideologiei.

Mai presus de teoretizări, Stalin s-a îngrijit de difuzarea continuă a limbajului politic prin toate canalele și formele de comunicare socială. „Limba de lemn“ a tins să înlocuiască limbajul natural în comunicarea personală, metoda propagandistică a discuției „de la om la om“ fiind o practică relevantă în contextul acestei aspirații. Nucleul procesului de construcție a „omului nou“ au fost departamentele de propagandă care controlau ideologia difuzată în școli, administrație, întreprinderi. Ele

dispuneau de o armată imensă de propagandiști situați pe mai multe nivele. *Agitatorii* activau direct la locul de muncă pentru „lămurirea“ și dinamizarea personalului. *Informatorii politici și conferențiarii de învățământ politico-ideologic* reprezentau noile roluri și status-uri sociale atribuite intelectualilor sub forma unor sarcini obștești. *Ziariștii* erau o categorie profesională cu calificare de excepție în domeniul propagandei prin limbaj.

Însuși Platon în *Cratylus* a dat o „lecție despre limbi“ în care arăta că instrumentele de guvernare sunt limbajul, legea și pedagogia. La originea limbajului este totdeauna un „legiuitor“ care vede nemijlocit „adevărul“ pe care-l comunică. Congresele partidului sunt un eficient prilej de creație și impunere a „limbii de lemn“. Raportul liderului comunist se prezintă ca o analiză a stării Universului și a celor două mari puteri – socialismul și capitalismul – ce și-l dispută. Raportul este lung astfel că nici un subsistem al regimului comunist nu este trecut cu vederea. În ritualul consacrat, ceilalți vorbitori intervin doar pentru a reitera și perfectă această recuperare a lumii în viziunea ideologiei comuniste. Scopul ceremoniei constă în a consacra prin armonia minuțios respectată a regulilor lingvistice, armonia lumii ideologice în doctrina care o reifică. Căci „educația comunistă nu constă în a-i convinge pe oameni să vrea socialismul, ci să-l vadă“ (Besançon, 1977: 266).

În cazul „limbii de lemn“, rol însemnat în emiterie și difuzare au ziariștii. Nu întâmplător, oficiul PCUS se intitula *Pravda* adică „adevărul“. Iar primii ziariști de la *Scînteia*, oficiul partidului comunist din România, au fost trimiși în „schimb de experiență“ (în realitate, un stagiul de pregătire și perfecționare) în redacția *Pravdei* de la Moscova (Brucan, 1992).

Despre ce tip de adevăr poate fi însă vorba? Interesante sunt în această privință considerațiile lui Berger privind practica sovietică a impunerii „adevărului“ ideologiei. „În închisori și lagăre – scrie el – se purtau dispute interminabile asupra deosebirii dintre pravda (adevăr) și istina care, de asemenea, înseamnă adevăr. Rusa nefiind limba mea maternă, nu sesizam cu claritate nuanța. Un filolog mi-a explicat. Echivalentul lui adevăr – truth în engleză, Wahreihit în germană – este istina, cuvânt care exprimă în același timp noțiunea abstractă de adevăr și realitatea concretă la care aceasta se referă. Pravda, dimpotrivă, reprezintă un concept pur rusesc, cel de adevăr superior, ridicat la demnitatea de idee (...) Pentru NKVD, ca și pentru partid, adevărul exprimat prin istina nu exista; era o noțiune relativă, deci ușor de modificat. Numai pravda era adevărul absolut. Conceptul de pravda devenise fundamentul puterii“ (Berger, 1963: 156).

Din punctul de vedere al tehnicii utilizate de ziariștii sovietici pentru a ajunge la acest tip de produs, este de reținut confesiunea reprodusă de Soljenițin ca reprezentând sfatul unei ziariste ce „urcă“ în ierarhia profesională: „Nimic mai simplu decât să iei ca atare un fapt deprimant și să-l descrii...Să descrii ceea ce este, e mult mai simplu decât să descrii ceea ce nu este, dar ști că va fi. Ceea ce vedem azi cu ochiul liber, nu este neapărat adevărul. Adevărul este ceea ce trebuie

să fie, ceea ce va fi mâine. Or, tocmai ziua de mâine, minunata noastră devenire trebuie descrisă“ (Soljenițin, 1985: 112).

Presa scrisă și audio-vizualul sunt mijloacele de propagandă de mare eficiență ale discursului oficial comunist. Conform unei analize de conținut a acestuia, Wierzbicki (1986) decelează trei mari categorii de „minciuni“ care reprezintă conținuturi ale propagandei regimului și totodată procedee de resemnificare a memoriei sociale prin limbaj:

1. *Minciuni din sfera concepțiilor, argumentelor și modalităților de abordare a adversarului.* Falsul scontat se bazează pe operații mentale precum:

- a) Anularea unor semnificații uzuale ale vocabularului activ. În viața publică, limba cotidiană este înlocuită cu jargonul propagandistic („limba de lemn“), un nou esperanto difuzat de Moscova prin copierea stilului și conținutului documentelor oficiale și presei în toate țările din sistemul comunist. Astfel, sensul unor noțiuni fundamentale precum binele, adevărul, democrația, libertatea sunt deturnate. Ele nu există ca date „obiective“, „obiectivismul burghez“ fiind una dintre acuzele fundamentale aduse intelectualilor. Ființează doar în calitate de categorii ale ideologiei comuniste care sunt atribuite unor realități funcție de scopurile politice scontate. Datele realului care le pot contrazice sunt anihilate prin etichete precum „așa-zis...“, „injust“, „aparent“. Spre exemplu: „adevărata democrație“ este cea socialistă, celelalte societăți fiind caracterizate de „așa-zisa democrație“.
- b) Anularea logicii, care se realizează prin:
 - cerința încrederii necondiționate a indivizilor;
 - utilizarea forței coercitive asupra celor care „nu prezintă încredere“.
- c) Anularea realității. Axioma principală pe care se bazează întreg eșafodajul judecăților de valoare ale discursului oficial postulează că, din toate punctele de vedere, regimul comunist este superior capitalismului și tuturor celorlalte realități istorice precedente.

2. *Minciunile din sfera informației*, care au ca axiomă „caracterul de clasă“ al adevărului. Informațiile sunt împărțite în două categorii: cele pe care poate să le afle mulțimea și cele care nu trebuie cunoscute. Noua categorie profesională a „activiștilor de partid“ a fost desemnată să opereze clasificarea. Scopurile informațiilor difuzate sunt subordonate idealului declarat al construcției comunismului și formării „omului nou“. Toate informațiile care contravin acestui scop sunt trecute sub tăcere sau resemnificate.

3. *Minciunile din domeniul creației realității*, care sunt produsul unei metodologii prin care realitatea este tratată „elastic“. Anumite aspecte ale ei sunt înlocuite cu ficțiuni, fapt ce creează și premisa ruperii trecutului de prezent și resemnificării memoriei.

În aceste evoluții prestabilite ale comunicării care vizează crearea unei realități și implicit crearea unor „amintiri“ concordante ideologiei oficiale, *zvonusul* are alte

dimensiuni de credibilitate, intensitate de difuzare și persistență decât în societățile obișnuite.

S-a generalizat și în acest fel „limba de lemn” a discursului politic comunist care, în esență, „nu comunică nici un gând nou și nu descrie nimic” (Thom, 1989). Aceasta este însă impetuos necesară partidului comunist pentru întreținerea ficțiunii ideologice. Totodată, ea permite recrutarea, fără teama de a greși, a conducătorilor și activiștilor obștești. Și nu în ultimul rând, oferă cetățenilor posibilitatea de a se exprima prin discursuri publice – fără pericole pentru putere – în cadrul simulacrlui numit „democrație socialistă”.

Cine-au fost creatorii „limbii de lemn”? Desigur, intelectualii ce-au gravitat, în calitate de scribi mai mult sau mai puțin anonimi, pe lângă cercurile puterii.

Cunoaștem ca după instaurarea partidelor comuniste la putere în țările intrate sub influență sovietică după cel de-al doilea război mondial, a fost constituit sectorul *agitație-propagandă*, pe scurt *agit-prop*.

În perioada 1946-1953, sub coordonarea lui Iosif Chișinevschi și Leonte Răutu, acesta a înlocuit cultura națională „burgheză” cu „realismul socialist”. Din informațiile provenite din cercul puterii, reiese că în conformitate cu cerința expusă de Gheorghiu-Dej (preluată desigur din indicațiile Kremlinului), toate cuvântările liderilor erau scrise sau supervizate înainte de a fi rostite de către responsabilii resortului propagandistic. Autodidact, cu serioase lacune de cultură generală și de limbă românească, de către ori se punea o chestiune în Biroul Politic, Chișinevschi alerga să deschidă unul dintre volumele lui Stalin de unde citea, la întâmplare, ca și cum acolo s-ar fi aflat răspunsul căutat. Astfel ca Gheorghiu-Dej nu manifesta mare încredere în competența sa. Pentru propriile sale cuvântări, apela cu predilecție la Leonte Răutu (Lev Oigenstein), fost responsabil al emisiunilor difuzate în limba română de Radio-Moscova în perioada războiului și la ziaristul Ștefan Voicu (Aurel Rothenberg) pe care-l cunoscuse, în vremea războiului, în lagărul din Tg. Jiu.

Situația era similară în toate celelalte nuclee de putere comunistă din statele-satelit ale Moscovei, modelul fiind copiat la nivelele inferioare ale partidului. Cu referire la conducerea și controlul „producției culturale”, Revai care diriguia cultura maghiară, se exprima, în 1950, astfel: „Nu putem încredința scriitorilor, artiștilor, dramaturgilor, scenariștilor din cinematografie grija de a stabili necesitățile Statului și Partidului în domeniul artistic. Trebuie să solicităm și planificarea acestui domeniu al producției...Trebuie să comandăm, să conducem producția artistică, adică să impunem subiectul care ne interesează” (apud Soulet, 1996: 90).

„Limba de lemn”, în care sunt exprimate comandamentele noului regim, este simultan emisă și în învățământ, instituțiile acestuia fiind centrele de însușire și reproducere ale ei.

Profesorii universitari îndepărtați aproape toți din învățământul superior (1948), pe motivul apartenenței sau simpatiilor manifestate față de „partidele istorice” ori pentru legionari, au fost repede înlocuiți. Catedrele universitare au fost ocupate în

general de intelectuali de etnie evreiască care se prevalau de legile rasiale adoptate în timpul războiului pentru a-și declara activitatea antinazistă și implicit adeziunea la partidul comunist. Titlurile universitare ale noilor ocupanți au fost repede confecționate. Spre exemplu, cazul lui Belu Zilber care – contrar afirmațiilor făcute în memoriile publicate după moartea sa sub pseudonimul Andrei Șerbulescu (1991) – fusese la studii în străinătate fără să obțină diploma de absolvire a lor. În 1945 a devenit însă licențiat în filosofie la Universitatea din București fără să fi avut tangențe anterioare cu respectiva specialitate. Curând și-a susținut teza de doctorat cu tema *Imperialismul unor țări înapoiate*. Subiectul prelua și dezvoltă teoria cominternistă a evoluției României – țară mică însă imperialistă deoarece încorporase în teritoriul ei „provinciile străine” Transilvania, Basarabia și Dobrogea. Cu această „contribuție științifică” – căreia însuși Chișinevschi i-a interzis publicarea –, Zilber a fost însă numit profesor universitar.

Campania de alfabetizare, pe lângă consecințele pozitive, a contribuit la asimilarea „limbii de lemn” difuzată, în primii ani, cu ajutorul presei scrise și radio-ului. În deceniul șase al secolului trecut au fost amplasate stații de amplificare și difuzoare în unitățile economice și administrative din orașe și în aproape toate satele României. Toate instituțiile școlare au fost subordonate cerințelor ideologice și implicit comunicării prin “limba de lemn”.

Ca pretutindeni în școlile românești din acea vreme, în consiliul pedagogic ce marca deschiderea noului an școlar 1950-1951 la Școala normală de învățători din Arad, directorul prelucrează circulara primită de la ministerul de resort care precizează: „Scopul educației este o educație comunistă. Toate acțiunile elevilor trebuie raportate la consecințe, considerând dacă sunt duse în slujba luptei duse de clasa muncitoare și îndrumată de partid ori sunt în detrimentul ei. Neînțelegerile dintre profesori nu pot contribui decât la o sabotare a muncii duse în vederea unei educații în spirit comunist” (apud Ilica, 1998: 114).

O „catehizare” mai dură, înaintea declanșării epurărilor din învățământ, se făcuse în rândul profesorilor universitari și de liceu. Despre amintirile păstrate cu acel prilej, poetul Lucian Blaga relatează: „Timp de unsprezece zile am fost ținuți toți profesorii, conferențiarii și asistenții câte 12 ore pe zi să audiem conferințe despre materialismul dialectic și istoric, despre noua constituție, despre reformele economice și sociale, despre istoria partidului bolșevic (...) Am mântuit audierea cursului de îndoctrinare stors de orice vlagă. Îmi dam seama, în sfârșit, că profesorii trebuie să-și suspende activitatea cerebrală proprie și că trebuie să încerce imposibilul: să gândească cu creierul „clasicilor marxiști”. Schimbarea de mod revenea în fond la o operație de altoire. Trebuie să ne retezăm substanța cenușie a meningelui cum ai reteza părul la frizer. Să acceptăm creier clasic, ca altoi” (Blaga, 1990: 183).

Caracteristicile „limbii de lemn”

Tatiana Slama-Cazacu (1991) descrie „limba de lemn” ca „subsistem al unei limbi, desemnând mai ales elemente lexicale dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat în contextul unei anumite „autorități”, în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic, ca exprimare a unei ideologii”.

Respectivul limbaj, difuzat prin repetare și utilizarea frecventă în diversele medii de comunicare, ajunge să fie factorul unei sugestii colective, arată autoarea. Intenția reală este de a impune autoritatea, de a se împiedica altă modalitate de gândire. Prin intermediul lui se ascunde și se maschează adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă.

Într-o viziune mai largă, Besançon (1990) identifică „limbile de lemn” ca versiuni corupte ale discursurilor politice de orice tendință, din Est ca și din Vest.

În comparație cu limbajul natural, Jakobson (1963), caracterizează „limba de lemn” a discursului comunist printr-o serie de note specifice precum:

- a) Emițătorul este rareori specificat; personalitatea sa nu are importanță pentru că el vorbește ca reprezentant al partidului, guvernului și, în fine, al poporului;
- b) Destinatarul este la fel de neprecizat ca și emițătorul; se confundă chiar cu acesta din urmă, fiind rareori personificat (cazul întâlnirilor diplomatice);
- c) Referentul „limbii de lemn” este „limba de lemn”; referentul, mesajul și codul se confundă;
- d) Funcția metalingvistică în „limba de lemn” trece pe primul plan pentru că aplicarea codului este, în același timp, expresia puterii și expresia supunerii la aceasta; astfel pot fi explicate aspectele tautologice și pedagogice ale „limbii de lemn”;
- e) Funcția fatică se realizează prin formulele rituale din comunicarea care instaurează și păstrează puterea, des utilizate de instanțele conducătoare;
- f) Funcția referențială este absorbită de funcția incitativă; narațiunile și descrierile se transformă irezistibil în ordine și imbolduri.

Din analiza stilului discursului comunist, Roman Jakobson reliefează următoarele trei concluzii:

- stilul „limbii de lemn” este vag, plin de abstracții și redundanțe;
- stilul „limbii de lemn” este identic, oricine ar fi autorul și oricare ar fi tema; în „limba de lemn” există o singură adecvare: cuvintele se plasează potrivit unui ritual cunoscut de toți;
- invenția, hiperbola și eufemismul se întâlnesc în registrele invectivelor comuniste („dușmani mârșavi”, „câini turbați” etc.) și în ceea ce a fost denumit „blestemul superlativului” („cel mai dintâi”, „cel mai egal” etc.).

În „limba de lemn“, pronumele „eu“ a dispărut (excepție fiind discursurile foarte solemne) iar pronumele la persoana a II-a nu apare niciodată. În schimb, „noi“ este inserat la fiecare rând dar trimite totdeauna la același referent discursiv: unitatea poporului, partidului sau guvernului. Acest „noi“ se află, de obicei, în opoziție simetrică cu „ei“ care semnifică forțele reacțiunii (Fida et al., 1989).

O extinsă analiză asupra „limbii de lemn“ a realizat F. Thom. În lucrarea *Limba de lemn* (1993), autoarea propune o grilă de analiză a discursului public sovietic, grilă ce va fi reprodusa, pe scurt, în cele ce urmează.

Reținem, în primul rând, observația pertinentă că *limba de lemn* apare sub două modalități:

- o modalitate deschisă, exprimată prin limbajul editorialelor de presă și al discursurilor oficiale;
- o modalitate ascunsă, exprimată în literatura științifică și în celelalte forme de manifestare publică.

În ceea ce privește tema noastră, ne vom referi la caracteristicile *limbii de lemn* stabilite de Thom pentru modalitatea deschisă a acesteia:

Sintaxa

1. *Substantivarea*, care se traduce, mai ales, prin reculul coordonatelor circumstanțiale, sistematic înlocuite de substantive precedate de o propoziție. În locul verbului simplu apare un grup verbo-nominal. Efectul constă în sustragerea de la precizia verbului și opțiunea pentru echivocul atemporalității.

2. *Construcțiile pasive și impersonale* (ex.: „s-a făcut“, „a fost exprimat“).

3. *Predilecția pentru comparative* (ex.: „mai profunde“, „mai vaste“, „tot mai mult“, „tot mai important“); caracteristic este și faptul că în construcțiile lexicale unde sunt folosite, complementul nu este exprimat.

4. *Modul imperativ*, exprimat cel mai adesea prin sintagma „trebuie să ...“ sau simplu „să ...“.

5. *Absența deicticelor* denumite de Benveniste ca „ansamblul de semne vide, non-referențiale în raport cu realitatea“ care devin „pline“ de semnificație atunci când un locutor le asumă într-o anumită instanță a discursului său. Deicticele sunt cuvinte care își schimbă înțelesul în funcție de context sau de situația locutorului, semnificația lor neputând fi definită fără o referință la un mesaj. Spre exemplu, adverbele de timp sau de loc sunt adesea deictice în limba naturală. „Limba de lemn“ le utilizează însă la modul absolut: „acum“ are semnificația de „în epoca noastră“ iar „mâine“ înseamnă un viitor imprecis ca durată. În limbajul natural, deictice sunt prin excelență pronumele personale la persoana I-a și persoana a II-a singular și plural.

Aceste particularități ale sintaxei există, în mod izolat, în diferite „jargoane“ ale limbii utilizate în societatea contemporană. Spre exemplu, limbajul științific abundă de substantive, în jargonul administrativ se remarcă impersonalitatea iar în

discursul jurnalistic și cel pedagogic excelează „mania comparativelor“. Doar „noua limbă“ comunistă însă reunește toate aceste particularități laolaltă. Conjunția lor devine un limbaj original, distinct de celelalte jargoane existente în limba modernă. În același timp, „logosul marxist-leninist poate fi apropiat de discursul celui de-al III-lea Reich care prezintă, deși într-un grad mai mic, caracteristici identice: același accent pus pe procese, aceeași hipertrofie a incitativului“ (Thom, 1993: 40).

Lexicul (Vocabularul)

1. *Maniheismul*. Cea mai importantă idee-forță a discursului este cea a unei lumi radical divizate în două tabere adverse și ireconciliabile. Această viziune maniheistă a unei lumi împărțită în „lagărul imperialist“ – loc comun al tuturor relelor universale și „lagărul socialist“ – identificat cu binele și adevărul absolut, este o sursă inepuizabilă de metafore pentru construcția discursului public. Nici un cuvânt din „limba de lemn“ nu este utilizat la întâmplare. Fiecare concept se definește prin contrariul său, prin intermediul opoziției fundamentale *comunist – dușman*. Anumiți termeni sunt destinați lumii comuniste iar contrariile lor, „imperialismului“. Va frapa întotdeauna frecvența cu care sunt utilizați termenii militari. Aceasta pentru că războiul nu este altceva decât o „ocazie de legiferare a crimei“ (Todorov, 1991: 117). Starea de război, indusă prin propaganda mulțimii, favorizează aplicarea oricăror comandamente ideologice ca imperative militare.

2. *Sărăcia vocabularului*. Thom apreciază că, în conformitate cu o anchetă efectuată în 1983, în Uniunea Sovietică, ziariștii foloseau în jur de 1.500 de cuvinte, în timp ce dicționarul limbii ruse din sec. XIX repertoriază 220.000. O mare parte din termenii „limbii de lemn“ întrebuițați în discursurile oficiale sunt preluați din registrul militar. Imagistica războiului se extinde în cele mai pașnice domenii. În descrierea „campaniilor agricole“, în legătură cu mulsul vacilor sau culesul cartofilor, gazetarii și propagandiștii utilizează noțiuni precum: fronturi, bătălii, atacuri, rezistență, luări cu asalt, strategii și tactici. Aceeași predilecție pentru terminologia militară se află și în vocabularul propagandistic nazist.

3. *Metafora organismului*. Societatea este privită ca un imens organism, în care partea se subordonează întregului (de aici și utilizarea frecventă a unor expresii ca „socialism matur“, „burghezie putredă“ etc.). Dacă partea (individul) se rupe de întreg (colectivitatea socialistă), moare. După cum ființa biologică se conformează unui program prestabilit de evoluție stadială, tot astfel organismul social este prezentat ca dezvoltându-se conform unor planuri defalcate în etape, stadii, trepte, orânduirii sociale. În cadrul acestora, socialismul reprezintă „nivelul superior“ sau „saltul uriaș“. Parte a corpului social, individul este prezentat ca răspunzând unei cauzalități pur mecanice unde educația determină în mod absolut personalitatea. În relația individ-societate, noțiuni cheie în limbajul propagandei comuniste sunt

„viața“ și „creația“. Ele ocupă un loc aproape identic ca importanță și semnificație în ideologia celui de-al III-lea Reich.

4. *Organicism și voluntarism.* „Necesitatea istorică“ impune o continuă dezvoltare care culminează cu „construcția“ comunismului. Astfel se rezumă, de regulă, viitorul omenirii. Conceptul „necesității istorice“ emis de Marx în legătură cu instaurarea comunismului este transformat în imperativ moral. Discursul public devine saturat de chemări la acțiune umană exprimate prin verbe: a ajuta, a juca un rol, a orienta, a facilita, a accelera, a stimula, a se sprijini pe, a dezvolta, a întări, a apăra etc. În acest context, „sub suprafața sa netedă, limba de lemn ascunde o tensiune pe care o rezumă două cuvinte: cuvântul „dezvoltare“ și cuvântul „construcție“ (Thom, 1993: 43)

5. *Reflectarea și forma.* Operațiile intelectuale sunt reduse la reflectarea realității și politicii partidului. A gândi are semnificația de a îndepărta fenomenele pentru a ajunge la principii.

Cu referire la vocabularul comun ideologiei comuniste și celei naziste, unii autori au observat că anumite cuvinte dobândesc o valoare opusă celei pe care o au în limbile naturale. Spre exemplu, cuvântul „ură“ – îndreptată împotriva dușmanului – dobândește semnificația de ură sacră, sfântă, eroică. Fanatismul semnifică o virtute iar „credința oarbă“ în ideologie și conducători este o componentă obligatorie a eticii promovate de amândouă regimurile politice.

În esență, mai mare decât sărăcia vocabularului limbii de lemn este sărăcia universului sau conceptual.

Stilul

Dacă privim stilul ca pe o marcă personală pe care fiecare individ o așează asupra limbii naturale, atunci discursul comunist poate fi caracterizat prin non-stil. De altfel, „nici o lucrare, nici un articol redactat în limba de lemn nu-și trădează autorul, cu excepția, poate, a unor opere de Stalin și Lenin“ (Thom, 1993: 68). „Limba de lemn“ a condus la instaurarea unei maniere de scriere, cu adevărat colectivă, oricare ar fi subiectul tratat. Scopul ultim pare a fi cel imaginat de G. Orwell în romanul *1984*: „În cele din urmă vom face crima de gândire literalmente imposibilă, pentru că nu vor mai exista cuvinte în care ea să fie exprimată“ își propune personajul Symes, geniul artizan al Novlimbii (1948, p. 54).

Încercarea de a aplica la „limba de lemn“ cerințele enunțate de Aristotel despre calitățile unui bun discurs oratoric, conduce la următoarele concluzii:

1. *Claritatea* a fost definită de Stagirit ca prima virtute a stilului deoarece dacă „discursul nu-și arată obiectul, el nu-și va îndeplini funcția“. Această calitate solicită *precizia* de a comunica concis și limpede ideile dorite. Stilul „limbii de lemn“ este însă vag, plin de abstracțiuni și redundanțe, ocolește precizia. Cititorul sau auditoriul are nevoie de o lungă practică pentru a distinge componentele cu

sens ale comunicării. Orice abatere de la ceremonial are, în schimb, semnificații. În concluzie, aceste texte care nu-și deconspiră sensul decât în distanțele față de un cod implicit sunt departe de claritatea și precizia preconizate de filosoful grec.

2. *Adecvarea* este cerința conform căreia oratorul trebuie să-și adapteze discursul la auditoriu, să țină cont de atitudinea publicului și de impresia ce-o produce vorbirea sa. De la cerința adecvării, Cicero a derivat teoria celor trei stiluri adaptate scopurilor urmărite de orator privind reacțiile auditoriului (dacă dorește să demonstreze, să placă ori să emoționeze). În „limba de lemn” există o singură cerință de adecvare: cuvintele se plasează în conformitate cu un ritual prestabilit, cunoscut de toți. Unele discursuri „înfierează”, altele laudă, altele îndeamnă. În fiecare caz, atitudinea publicului este dinainte cunoscută. Nici măcar între comunicarea scrisă și cea orală nu există diferențieri. Stilul rămâne identic, oricine ar fi autorul și oricare ar fi tema. Oricine stăpânește „limba de lemn”, poate scrie pagini de ziar sau discursuri pe indiferent ce temă, fără o inițiere prealabilă. Activiștii de partid țineau aceleași prelegeri în fata oricărei categorii profesionale. Absolvenții secției de ziaristică a Academiei „Ștefan Gheorghiu” erau repartizați la ziarele naționale și locale la indiferent ce secție. Erau capabili, în egală măsură, să scrie articole cu conținut economic sau cultural. Tot ei „erau chemați” pentru a finaliza discursurile oratorilor „plenarelor de partid” municipale, județene sau naționale.

3. *Invenția* este necesară pentru a surprinde auditoriul cu ceva neașteptat căci, după cum preciza Aristotel, „oamenii admiră ceea ce este îndepărtat”. Limba de lemn nu comunică însă nimic nou și nu descrie ceva deosebit. Mai mult decât atât, se întâmplă ca oratorii să aibă carențe de dicție. În cazul lui Brejnev și Ceaușescu erau observabile dificultățile de pronunție și greșelile de limbă.

Cu referire la particularitățile discursului politic comunist reținem și observația lui H. Laswell, unul dintre fondatorii metodei. Laswell (1978) indică încadrarea ei într-o schemă mai largă de analiză a comunicării în care se urmărește răspunsul la întrebările: cine, ce, cui, cum și cu ce rezultate comunică? Analiza implică focalizarea spre procesul producerii discursului, tehnicilor de manipulare utilizate în cadrul său și efectele acestora.

Acest gen de documente pun și problema *organizării* lor. Analiza atentă a *dosarelor personale* întocmite de secțiilor de cadre ale organizațiilor de partid ori a *machetelor-robot* de ziar evidențiază și că înregistrările din ele și felul în care se face aceasta, depind de anumite constrângeri politice și așteptări ale persoanelor plasate la nivelul superior al ierarhiei de partid. Trebuie, de asemenea, operate corelații cu tehnicile de propagandă a *rescrierii istoriei* utilizate în timpul regimului comunist, funcție de care se manifestă constrângerile producerii acestui tip de documente. Faptul poate fi exemplificat și la nivelul studierii materialelor de presă. Spre exemplu, însăși colecția ziarului *Scînteia*, oficiosul CC al PCR, nu putea fi consultată înainte de 1989, decât cu aprobări speciale pentru intervalul

1944-1965, într-atât de numeroase erau distorsiunile și falsurile operate în istoria oficială a partidului în perioada 1945-1989.

Dificultăți deosebite ridică studiul documentele produse de serviciile speciale care-au funcționat în țările comuniste. În general, datele faptice ce apar într-un dosar constituit sunt rezultatul unei selecții și organizări, astfel încât respectivul dosar să apară într-un anumit fel. Și în cele mai democratice societăți, dosarul este o construcție potrivit unor postulate implicite sau unor scopuri expres. În ceea ce privește dosarele de „urmărire“ sau anchetă întocmite de Securitate, ele prezintă particularități suplimentare care țin de metodele de constrângere psihică și fizică care au condus la producerea respectivelor documente. Nu ușoare sunt demersurile și eforturile cercetătorilor pentru a investiga documentele produse de instituții cum ar fi Securitatea sau Comitetul Central al PCR, arhivate în instituții cu regim special.

„Limba de lemn“ în „varianta Ceaușescu“ – discurs oficial și de presă

În anii dictaturii comuniste, în România se impune un model de discurs politic ce va fi copiat la toate nivelele inferioare ale structurilor societății. Se sconta prin acest tip de discurs pe anumite efecte mobilizatoare și reacții colective ale auditoriului.

D. Popescu (1994) – autor prezumtiv al cuvântărilor lui N. Ceaușescu – descrie reacțiile auditoriului la Congresul al XIV-lea al partidului comunist (1989): „S-au înregistrat peste 500 ridicări în picioare pentru scandări și ovații (...). Între vorbitori nici cea mai mică deosebire, toate textele identice: o parte dedicată lui (Nicolae Ceaușescu, n.n.), una ei (Elenei Ceaușescu, n.n.), una aprecierilor generale și angajamentelor și una exprimării mandatului de adeziune“. Același martor remarcă invariabilitatea temelor discursurilor lui Ceaușescu.

Comparația poate fi efectuată având ca repere două discursuri prezentate la două evenimente de referință: Congresul al XI-lea al partidului (noiembrie 1974) și Congresul al XIV-lea al partidului (noiembrie 1989). Deși cele două discursuri au fost emise la o distanță de 15 ani unul de celălalt, și în discursul rostit la deschiderea festivității din 1974 și în cel de la finalul congresului din 1989, temele și succesiunea lor sunt următoarele:

- a) Prezentarea sintetică a istoriei poporului român într-o viziune deformată; conform acestei distorsiuni PCR este desemnat moștenitor unic al tradițiilor istorice și mandatat cu misiunea de a înfăptui idealurile trecutului prin instaurarea comunismului;
- b) Momentul în care este susținut discursul apare ca evenimentul politic de importanța celor care determină apariția unei noi epoci istorice;
- c) Tema bunăstării poporului prezentată prin clișee ca „ridicarea nivelului material și spiritual al poporului – țelul suprem al politicii partidului, esența societății socialiste multilateral dezvoltate“, „proprietatea întregului popor și cooperatistă – temelia de granit a edificării socialismului“ etc.;

- d) Reiterarea tezei superiorității democrației socialiste („dezvoltarea democrației muncitorești revoluționare – necesitate logică a înlăturării cu succes a socialismului; înlăturarea consecventă a principiului construirii socialismului cu poporul și pentru popor“); coroborat acesteia, precizări despre sarcinile statului în conducerea și planificarea activității economico-financiare pe baza planului unic și „întărirea *legalității socialiste*“;
- e) Clișee ideologice cu subtitluri ca „Organizațiile de masă și obștești în sistemul democrației noastre muncitorești revoluționare“, „Frontul Democrației și Unității Socialiste – expresie a unității întregului popor în jurul și sub conducerea partidului“;
- f) Previziuni despre „creșterea rolului conducător al partidului“ (definit în concordanță cu respectiva etapă ideologică „forța politică conducătoare a întregii națiuni“ respectiv „centru vital al națiunii“);
- g) Considerații și măsuri privind amplificarea și diversificarea propagandei în scopul „formării omului nou, constructor conștient al socialismului și comunismului în România“;
- h) Prezentarea dihotomică a situației politice internaționale (în cadrul căreia PCR și conducătorul sau militează pentru o „politică de pace și largă colaborare internațională, de participare activă la soluționarea constructivă a problemelor complexe ale lumii contemporane“).

Toate discursurile lui Ceaușescu, chiar și cele susținute liber, cu ocazia diferitelor vizite de lucru în unități economice sau agricole, au această structură tematică. Cum se scria un asemenea discurs? Conform relatării fostului consilier de presă al lui Ceaușescu, C. Mitea (1991) și datelor oferite de D. Popescu (1996), lucrurile decurgeau cu destule complicații. Pregătirea unui discurs pentru un eveniment deosebit începea obligatoriu printr-o discuție a liderului cu secretarul cu propaganda sau consilierul de presă – coordonatori ai resoartelor la nivel național. După ce liderul își comunica punctele de vedere, un colectiv elabora textul. Există câte un grup de specialiști în propaganda pentru probleme istorice, pentru politica externă, chestiuni economice etc. „Stilizarea“ și unitatea textului, înainte de a fi prezentat lui Ceaușescu, era sarcina consilierului cu presa. Urmau observațiile și sugestiile lui Ceaușescu, pe baza cărora se finaliza discursul.

În același fel s-au pregătit discursurile pentru Congresul al IX-lea al PCR (1965) care-l declarase, în mod oficial, pe Ceaușescu conducătorul partidului. Înaintea desfășurării evenimentului, noul lider înlocuise vechea echipă care redacta documentele pentru congresele din timpul lui Gheorghiu-Dej cu alta nouă, al cărei coordonator general a devenit Dumitru Popescu, fost gazetar la „Scînteia“. Din componența echipei mai făceau parte Paul Niculescu-Mizil, Manea Mănescu, Roman Moldovan, Nicolae Giosan. Discursurile congresului din 1965, comparativ cu „etapa Dej“ excelează prin „naționalismul“ afirmat. Sintagma mai neutră „poporul nostru“ a fost înlocuită cu „poporul român“ iar conceptele de „independență“ și „suveranitate națională“ sunt încorporate în orice frază al cărei sens le suportă.

Acest tip de discurs, Ceaușescu îl impune obsesiv, fapt care conduce, în final, la suprasaturație națională. După moartea lui Ceaușescu, însuși D. Popescu va relata despre refuzul vorbitorului de a adecva tematica și stilul la mulțimea căreia i se adresează în vizitele de lucru precum și despre efectele acestor discursuri asupra ascultătorilor.

„Nu-l obliga nimeni să țină toată ziua cuvântări, scrie Popescu. Nu-l deranja faptul că spiciurile lui semănau ca două picături de apă (...) Dar de ce această constanță a fondului de idei? Odată am avut cu el o discuție pe această temă și îngrijorările mele l-au uimit (...) A replicat: 'Dar de ce te deranjează asta pe tine? E firesc! Noi n-avem două politici. Avem una singură'.“ Cuvântările sale, chiar și în cercul restrâns al grupului de decizie al partidului, lăsau impresia că faci o baie de gheață, că te scalzi într-o copcă la Polul Nord. Efectul cel mai pregnant era senzația de depersonalizare a auditoriului. „Oamenii ieșeau din ședințe cu o senzație de mineralizare; structura biologică intra în alt regn“ (1994: 74-75).

Designul și rezultatele cercetării

În cercetarea noastră asupra variantei „limbii de lemn“ din România în timpul regimului Ceaușescu, am utilizat *metoda analizei de conținut a limbajului*.

Analiza de conținut, numită și tratarea cantitativă a unui material simbolic calitativ (Iluț, 1997), este, în principal, definită ca „tehnică de cercetare pentru descrierea obiectivă, sistematică și cantitativă a conținutului manifest de comunicare“ (Berelson & Lazarsfeld, 1991). Factorul comun al acestei tehnici multiple este calculul frecvenței, considerat a fi o „hermeneutică fondată și controlată pe deducția inferenței“ (Bardin, 1993).

Ce poate fi supus analizei de conținut? Metoda este proprie studiului documentelor care conțin informație complexă cu valoare comunicațională ridicată: mesaje mass-media, literatură, statistici oficiale, dări de seamă, rapoarte, documente de anchetă judiciară, legi și decrete etc. Cu alte cuvinte „tot ceea ce este rostit sau scris este susceptibil de a fi supus unei analize de conținut“ (Henry & Moscovici, 1968), prin urmare și discursul politic. În viziunea anumitor cercetători, metoda poate viza și aspecte materiale ale producției umane (arhitectură, vestimentație).

Odată stabilită problema de studiat și alese documentele corespunzătoare, metoda se aplică respectându-se câțiva pași mai importanți. În primul rând, formularea ipotezelor ce vor fi traduse în categorii (clase) iar acestea, în indicatori direct numărabili în text. Importantă este, desigur, stabilirea unităților de analiză. Vom avea o unitate de reperaj (dată de lungimea textului în care este recunoscută tema) și unitatea de context (lungimea minimă a textului care trebuie citit și analizat pentru a decide dacă tema este prezentată favorabil, defavorabil sau neutru).

Fără a intra în alte amănunte, vom sintetiza câteva dintre „virtuțile“ și dificultățile metodei, evidențiate și în prezenta cercetare. În categoria avantajelor

remarcabilă este nota de rigoare ce-o implică în studiul unor materiale extensive cum ar fi ziarele și discursurile publice. Fiind aplicată unor documente produse independent și cu alt scop decât cercetarea prin metoda analizei de conținut, sunt excluse distorsiunile legate de raportul specific cercetător-subiect, așa cum se întâmplă în cazul observației sau experimentului. Are un cost relativ redus față de alte metode de investigație calitativă a socio-umanului. În plus, la ora actuală, există o adevărată tradiție în analiza de conținut computerizată, fapt ce permite realizarea unor vaste comparații în spațiu și timp, pe perioade istorice, pe țări, instituții etc. Dintre dificultățile și limitele metodei, amintim în primul rând stabilirea grilei de categorii și indicatori. În conceperea unui sistem de categorii care să se suprapună cât mai exact textului examinat, e nevoie de tatonări și corecții succesive. Consecință a acestei flexibilități în aplicare, poate fi pusă în discuție validitatea și fidelitatea metodei. Fidelitatea pare să fie probată prin compararea rezultatelor la care au ajuns diverși analiști.

În aplicarea metodei menționate am respectat cerințele de decupaj ale textului ce urmează a fi supus studiului: omogenitatea, exhaustivitatea, exclusivitatea, obiectivitatea și adecvarea sau relevanța (Bardin, 1993). În consecință, propunem ca unitate de reper „Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR“ (24 noiembrie 1989). Termen de comparație este un eșantion de discurs literar (cu funcția de editorial politic de presă), apropiat limbajului natural, eseul lui Marin Preda „Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar“ apărut în 1971, în urma „tezelor din iulie“, pe tema angajării scriitorilor în „revoluția culturală“.

Comparând stilul cuvântărilor politice cu discursul literar, se desprind câteva note caracteristice ale discursului politic din perioada Ceaușescu, care a durat – se știe – 24 de ani. Acestea sunt:

1. *Vocabularul sărac*. Vocabularul activ al limbii române conține 120-125.000 cuvinte, dintre care aproximativ 1.500 alcătuiesc vocabularul fundamental. În mod normal, un om are nevoie de 4 – 5.000 de cuvinte pentru a se exprima. Cuvântarea lui N. Ceaușescu la încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR este alcătuită din 3.110 cuvinte. Din analiza de conținut a acestui discurs (de dimensiune redusă în raport cu media dimensiunii discursurilor sale) reiese că vocabularul discursurilor lui Ceaușescu este alcătuit din numai 450-500 de cuvinte diferite. Prin aproximare rezultă un vocabular de circa zece ori mai redus decât al unui vorbitor care utilizează bine limba naturală.

2. *Logoreea* Frazele sunt lungi, arborescente, stufoase. Dimensiunea medie a unei fraze – 50 de cuvinte (media s-a calculat pentru primele zece fraze; unități extreme – 15 cuvinte și 116 cuvinte). În general, fraza se suprapune alineatului. Excepție: adăugarea unei fraze scurte cu scopul de a sintetiza sau întări imperativul conținut de fraza precedentă.

3. *Lipsa de substanță, de conținut.* Este sesizată de lingviști ca o caracteristică generală a limbajelor ideologiei naziste și comuniste. Ele conțin puține aluzii la actualitate, puține descrieri și foarte puțină informație. Șuvoiul de cuvinte nu se alimentează de la nici o sursă vizibilă, el se autogenerază la infinit (în discursuri revin, de altfel, la modul obsedant formulele „așa cum am mai spus“, „așa cum s-a arătat“, „așa cum a dovedit“ etc.).

Caracteristici ale morfologiei și sintaxei

Tendința generală de substantivare a tuturor părților de vorbire. În discursurile lui Ceaușescu predomină substantivele (în discursul analizat sunt în raport de superioritate triplă comparativ cu verbele). Cele mai utilizate substantive: „popor“ (23 ori), „România“ (17 ori), „partid“ (15 ori), „socialism“ (de două ori mai des decât „comunism“), „activitate“, „dezvoltare“, „rol“, „societate“, „patrie“.

Tendința de a forma cuvinte prin mijloace interne, în principal prin conversiune. Se remarcă, în primul rând, în cazul substantivelor comune („dezvoltarea“, „schimbarea“, „creșterea“, „înfăptuirea“) provenite prin conversiune sau schimbarea valorii gramaticale din infinitivul lung al verbelor. Din punct de vedere semantic, infinitivul presupune numele acțiunii (deci, un anume grad de concretețe). Rezultatul substantivării este o falsă concretețe a discursului. Avem de a face cu o sustragere de la precizia verbală prin opțiunea pentru echivocul atemporalității.

Frecvența utilizării pronumelui personal „nostru“. Acesta este folosit, în general, ca adjectiv pronominal posesiv ce denumește mai multe obiecte posedate și mai mulți posesori („realizările noastre“). „Întregului nostru popor“, „națiunea noastră“ semnifică, în fapt, o formă tipică de manifestare a spiritului dictatorial. Pluralul indică în aceste cazuri unicul posesor al obiectului denumit, al discursului și implicit, al puterii. De remarcat că în discursul analizat pronumele personal „nostru“ și formele sale sunt cele mai întrebuințate cuvinte (în raport dublu față de cel mai utilizat substantiv).

Preferința pentru gerunziu. Ex.: „făcând“, „construind“, „dezvoltând“. Gerunziul este un mod impersonal care indică împrejurarea unei acțiuni în curs de desfășurare. Întrebuințarea sa semnifică intenția de mișcare interioară a frazei. Rezultatul este însă un fals concret, o falsă mișcare. În discursurile lui Ceaușescu se mai observă tendința ca gerunziul să urmeze unei propoziții enunțiative și unui verb *dicendi* (a spune, a face, a evidenția, a arăta), ceea ce sporește falsa intenție a concreteții.

Utilizarea frecventă a verbelor impersonale. Ex.: „se pare“, „se crede“, „se zice“, „se consideră“. Conotațiile acestei caracteristici se încadrează în particularitățile care maschează relația de autoritate dictatorială a vorbitorului cu auditoriul.

Dintre verbele impersonale se sesizează prezența verbului „a trebui“ (verb impersonal care nu are subiect). Schema frazei în care apare acest verb este, în general, următoarea:

Subiect / trebuie / să ...
P1 P2 P1

Rezultatul este o falsă implicare a oratorului.

Predilecția pentru modul imperativ. Ex.: „să ne angajăm“, „să înfăptuim“. Reprezintă o încercare de corelare cu tendința actuală din limba română de a înlocui indicativul prezent cu conjunctivul. Aceasta tocmai pentru că presupune un grad sporit de participare la acțiune (ceea ce și încerca să sugereze ideologia epocii).

Frecvența mare a superlativului relativ al adjectivelor. Ex.: „cele mai noi“, „cel mai înalt“. În timp ce superlativul absolut presupune însușirea la gradul cel mai înalt sau mai scăzut, prin comparație cu alte însușiri tipice și sugerând concretețea, superlativul relativ denotă tot o falsă concretețe care provine dintr-o falsă comparație.

Aglomerarea de complemente și atribute ce conferă lungimea exagerată a frazei. În general frazele încep cu propoziții simple, succedate de o suită de complemente. Aglomerarea de complemente este dublată de o aglomerare de atribute exprimate prin adjective calificative duble sau triple („larga dezbateri democratice“, „viață liberă, demnă, fericită“).

Maniheismul socialism-capitalism, trecut-prezent, proletari-imperialiști. În deceniile opt și nouă este mai puțin prezent decât în deceniul șapte. Faptul denotă orientările și scopurile politicii interne și externe ale timpului. Se manifestă pregnant și în discursurile post-comuniste, termenii specifici deceniilor cinci-șase fiind reluați cu vehemență și virulență similare.

Particularitățile discursului liderului comunist se regăsesc în discursul de presă. Lectura „machetei-robot“ a unui ziar tipic „epocii Ceaușescu“ poate lăsa falsă impresie că un astfel de ziar nu era citit sau cumpărat decât din obligație (Vezi Anexa). În realitate, ziarul arădean „Flacăra roșie“, a cărui machetă este prezentată, atinsese cota maximă admisă pentru tirajul ziarelor județene – 40.000 exemplare. Cererea era mai mare decât oferta și rămânea nesatisfăcută în condițiile de restricție impuse de economia de hârtie din acea perioadă.

Cele mai citite materiale erau anchetele sociale (într-o perioadă de mare criză de bunuri de consum) și rubricile de fapte diverse (scrise în concordanță cu virtuțile criticii și autocriticii). Nominalizarea unui individ reprezenta, în mod cert, „urcarea“ sau „coborârea“ sa în ierarhia politică (și implicit profesională) centrală și locală.

Din acest punct de vedere, ziarul era sursă de informații sociale și politice de certă credibilitate. Datele economice prezentate, în flagranta contradicție cu realitatea, prezentau indicatorii impuși de planul economic național, economiei județene și locale ca fiind îndepliniți. Titlurile și conținutul articolelor fac deseori trimiteri la „luptele“ purtate în diversele campanii agricole (câte una pentru fiecare anotimp), la „bătăliile“ pentru economisirea materiilor prime, energiei sau pe „frontul“ ridicării conștiinței socialiste.

„Relațiile de producție“ din redacția unui ziar județean din perioada amintită prezintă particularități tipice. Pentru bransarea conținutului său la comenzile conducerii naționale a partidului și a cerințelor locale, redactorul-șef al ziarului era membru al biroului comitetului județean de partid. În această calitate prelua, din rapoartele săptămânale prezentate la ședințele acestui organism, „sarcinile“ impuse de conducerea județului pe care le transmitea (cu prilejul altei ședințe săptămânale ori extraordinare), întregii redacții. Totodată erau indicate întreprinderile ce trebuiau criticate, și respectiv laudate (în funcție de nominalizările făcute în ședința biroului județean de partid). Documentările gazetarilor „în teren“ se planificau în concordanță cu aceste sarcini. Ele presupuneau obligația prezentării ziaristului la secretarul de partid din întreprinderea industrială sau unitatea agricolă respectivă. Secretarul de partid decidea apoi cine vor fi interlocutorii ziaristului sau îi dicta acestuia numele „frunțașilor“ și „codașilor“.

În respectiva perioadă, cenzura era în mod oficial desființată. În presă și edituri funcționa însă „autocenzura“ cu un regim mai drastic decât cel la care-ar fi fost supuși scriitorii sau gazetarii de către o instituție aparte de supervizare. La angajare, fiecare gazetar era obligat să semneze „de luare la cunoștință“ un regulament intern care conținea o listă cu mai bine de trei sute de interdicții și avertismente. În funcție de acestea, se alegeau și tratau temele, erau structurate articolele și utilizat limbajul. Materialele scrise de redactori treceau prin filtrul șefilor de secții, al secretarului de redacție, redactorului șef-adjunct și apoi al redactorului șef. Pentru articolele care presupuneau unele dificultăți se cerea avizul responsabilului cu presa – funcție în cadrul secțiilor județene de propagandă – sau al șefului resortului propagandistic de nivel județean. În fiecare dimineață, redactorul șef al ziarului județean își prezenta raportul consilierului cu presa de nivel național, semnalând chestiunile mai deosebite (printre care și eventualele greșeli tipografice, ulterior drastic sancționate). „Linia“ unui ziar județean se imprima în concordanță cu „Scînteia“, oficiul partidului la care lucrau un mare număr de gazetari. Munca lor era socotită ca o mare responsabilitate, fapt ce făcea ca diferența de salarii dintre gazetarii „Scînteii“ și colegii lor din celelalte redacții să fie de circa trei ori mai mare. Calificarea de gazetar era, de altfel, asimilată celei de „activist politic în domeniul presei“, specializare dobândită la „academia de partid“.

Pentru admiterea cu circuit închis, candidații erau selectați din rândurile activiștilor organizațiilor de tineret (de preferință din sectoarele industriei grele sau construcțiilor). Secțiile județene de cadre verificau apoi minuțios „puritatea“ dosarului candidatului. Pentru secțiile de învățământ sau cultură ale ziarului erau angajați uneori intelectuali cu studii universitare obișnuite. După angajare aceștia erau trimiși, în mod obligatoriu, la cursurile post-universitare ale respectivei academii politice. Șansele lor de promovare în ierarhia redacțională erau însă reduse, redactorii șefi fiind, de regulă, „muncitori la bază“.

Printre alte sarcini ale ziariștilor acelei perioade era și aceea de a scrie „cuvântările“ vorbitorilor desemnați pentru întrunirile politice de nivel județean sau municipal. De asemenea, „revedeau“ telegramele trimise soților Ceaușescu în numele „colectivelor de oameni ai muncii“ și redactau „adeziunile“ personale ale fruntașilor în muncă ori ale activiștilor de partid (desemnați anterior de secția județeană de propagandă) pentru a fi publicate în ziar. De obicei, celui desemnat i se aducea la cunoștință de către secretarul de partid pe întreprindere că „trebuie să scrie o adeziune la ziar“ în legătură cu un anume eveniment. Simultan, redactorului din respectivul resort publicistic – industrie, agricultură sau viață de partid – i se comunica, prin propria sa rețea ierarhică, să ia legătura cu secretarul de partid din respectiva întreprindere pentru „a lua nume“. Rezultatul erau 20-30 rânduri, scrise de ziarist cu respectarea integrală a particularităților discursului politic în „variantele Ceaușescu“, publicate sub semnătura fruntașului în producție desemnat de secretarul de partid. Muncitorul fruntaș citea în ziar ceea ce „scrisesse“ ca orice alt cititor.

Deși pare greu de crezut, „candidații“ la semnătura „adeziunilor“ erau mai mulți decât pretindeau instrucțiunile. Aceasta deoarece promovările profesionale (și implicit creșterea salariului) erau totdeauna condiționate de „realizarea sarcinilor politice și obștești“. Bunăoară, pentru a se putea înscrie la examenele pentru obținerea gradelor didactice, învățătorii și profesorii erau obligați să aibă cel puțin o „publicație“. Cum comandamentele ideologice și economia de hârtie nu îngăduiau tipărituri decât în scop propagandistic, publicarea unei *adeziuni* era un fericit prilej de îndeplinire a condiției de promovare care atrăgea un spor de salariu și prestigiu profesional.

În esență, „limba de lemn“ – din presă sau din discursul oficial – era o instituție căreia trebuia să i te supui și de care depindeai obligatoriu în ierarhia profesională și implicit în habitatul cotidian (repartizarea unei locuințe sau a unui bilet de odihnă și tratament prin sindicat).

Bibliografie

- Abric, J. C., 1995, *Reprezentările sociale, aspecte teoretice*, în A. Neculau (ed.), *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*, Ed. Știință și Tehnică, București, p.127-135.
- Arendt, H., 1994, *Originile totalitarismului*, Humanitas, București.
- Bardin, L., 1993, *L analyse de contenu*, PUF, Paris.
- Beciu, C., 2000, *Politica discursivă*, Polirom, Iași.
- Berger, G., 1963, *Le naufrage d un generation*, Denoel, Paris.
- Besancon, A., 1993, *Originile intelectuale ale leninismului*, Humanitas, București.
- Blaga, L., 1990, *Luntrea lui Caron*, Dacia, Cluj.
- Bruzan, S., 1992, *Generația irosită*, Univers & Calistrat Hogaș, București.
- Ceașescu, N., *Cuvântare la încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR în Flacăra Roșie*, Arad, nr. 13 519/25, nov. 1989
- Chelcea, S., 1996, *Cunoașterea vieții sociale. Fundamente metodologice*, Ed. INI, București.
- Doise, W., Palmonari, N., 1996, *Caracteristici ale reprezentărilor sociale*, în A. Neculau (ed.), *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Polirom, Iași, p.23-34.
- Furet, F., 1996, *Trecutul unei iluzii*. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX, Humanitas, București.
- Gross, P., 1988, *Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Polands Western Ukraine and Western Byelorussie*, Princeton University Press.
- Henry, B., Moscovici, S., 1968, *Problemes de l analyse de contenu*, în „Langage“, Sept.
- Ibanez, T., 1997, *Ideologie și relații intergrupuri* în R.Y. Bourhis & J. F. Leyens (eds.), *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Polirom, Iași, p.244-262.
- Ilica, A., 1998, *Școala Normală din Arad de la 1920 până în prezent*, Multimedia, Arad.
- Iluț, P., 1997, *Abordarea calitativă a socio-umanului*, Polirom, Iași.
- Jakobson, R., 1963, *Essais de linguistique generale*, Les Editions de Minuit, Paris.
- Jodelet, D., 1995, *Reprezentările sociale, un domeniu în expansiune*, în A. Neculau (ed.), *Reprezentările sociale*, Ed. Știință și Tehnică, București, p. 97-125.
- Kaes, R., 1996, *Souffrance et psychopathologie des liens institutionnels*, Dunod, Paris.
- Lenin, V.I., 1962, *Ce-i de făcut?*, în V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 6, Editura Politică, București.
- Lifton, R. J., 1969, *Thought Reform and The Psychology of Totalism*, New York, W.W. Norton.
- Mitea, C., *Jurnalul unui fost în „Totuși iubirea“*, nr. 25/iunie 1991
- Moscovici, S., 1976, *La psychanalyse, son image et son public*, PUF, Paris.
- Moscovici, S., 1989, *Des representations collectives aux representations sociales* în *Represantions sociales*, PUF, Paris.
- Moscovici, S., 1997, *Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei*, Polirom, Iași.
- Orwell, G., 1991, *1984*, Ed. Univers, București.
- Popescu, D., 1994, *Am fost și cioplitor de himere*, Expres, București.
- Preda, M., 1989, *Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar*, în *Creație și morală*, Cartea Românească, București.
- Radu, I. et alii, 1994, *Psihologie socială*, Exe, Cluj-Napoca.
- Slama-Cazacu, T., 2000, *Stratageme comunicative și manipularea*, Polirom, Iași.
- Sfetcu, P., 2000, *13 ani în anticamera lui Dej*, Ed. Fundației Culturale Române, București.
- Sillamy, N., 1996, *Dicționar de psihologie*, Univers enciclopedic, București.
- Soljenitîn, A., 1985, *November seize*, Fayard-Seuil, Paris.
- Soulet, J.P., 1998, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Polirom, Iași.
- Stalin, I. V., 1951, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. PMR., București.
- Șerbulescu, A., 1991, *Monarhia de drept dialectic*, Humanitas, București.
- Thom, F., 1993, *Limba de lemn*, Humanitas, București.
- Todorov, T., 1996, *Confruntarea cu extrema; Victime și torționari în secolul XX*, Humanitas, București.
- Zimbardo, P.G., Leippe, M.R., 1991, *The Psychology of Atitude Change and Social Influence*, New York, Mc Graw-Hill.
- Wierzbicki, P., 1996, *Structura minciunii*, Nemira, București.

ANEXĂ

Cu referire la discursul politic impus de „epoca Ceaușescu“ și la particularitățile presei din ultimul sau deceniu, apreciem ca relevantă prezentarea *machetei-robot* a cotidianului județean „Flacăra roșie“ din Arad din anul 1988. Tematica abordată este similară presei centrale și locale de pe cuprinsul României. Singurele diferențe – titlurile rubricilor, paginile ori locurile din pagini unde sunt amplasate articolele.

Martți

Pagina I:

În întâmpinarea evenimentului politic la zi; fapte din întrecerea socialistă, reportaje, foto reportaje, articole cu succesele oamenilor muncii din industrie, agricultură, investiții etc.

Agricultură la zi

Tribuna experienței înaintate

Actualitatea arădeană

Pagina II:

Carnet cultural

Participarea noastră la Festivalul Național „Cântarea României“

Sport

Pagina III:

Din activitatea consiliilor populare: acțiuni edilitar-gospodărești de interes obștesc

Agenda tineretului

Note, foiletoane

Pagina IV:

Actualitatea internațională

Mica publicitate

Miercuri

Pagina I:

Câtă energie investiți pentru economisirea energiei

Vecini cu pământul dar nu și cu rezultatele

Sfera de influență a comunistului

La încheierea ediției

Pagina II:

Din activitatea organizațiilor de masă și obștești: sindicat, UTC, femei, FDUS

Rubrica sport

Informația pentru toți

Mica publicitate

Pagina III:

Pagina femeii (trimestrial)

Pagina tineretului (trimestrial)

Pe teme sociale

Poșta redacției

În colții grapei

Pagina IV:

Actualitatea internațională

Mica publicitate

Joi

Pagina I:

Agenda întrecerii socialiste

Marca întreprinderii, prestigiul nostru

Muncitorul agricol, muncitor complex sau Dimineța pe linia grajdului

Actualitatea arădeană

Pagina II:

Din activitatea școlilor
Pe urmele scrisorilor venite la redacție, Răspundem cititorilor sau Dialog cu subredacțiile
Mica publicitate

Pagina III:

Viața de partid
Stilul și metodele de muncă ale organizațiilor de partid – pagină (trimestrial)
Note
În conflict cu legea
Omul în oglinda propriei conștiințe (trimestrial)

Pagina IV:

Actualitatea internațională
Sport
Mica publicitate

Vineri*Pagina I:*

În întâmpinarea evenimentului politic
Materialele refolosibile – sursă de materii prime
Autoconducerea muncitorească și autogestiunea (lunar)
La zi în agricultură
La încheierea ediției pe glob

Pagina II:

Carnet cultural
Daciada
Breviar pionieresc
Din activitatea consiliilor populare (bilunar)
Organizațiile FDUS și ODUS în acțiune (bilunar)

Pagina III:

Civica
Raidul nostru
Pe urmele materialelor publicate
Pe șleau
Ilustrată pe adresa dv.
Să cunoaștem legile țării

Pagina IV:

Actualitatea internațională
Mica publicitate
Marea publicitate

Sâmbătă*Pagina I:*

Agenda întrecerii socialiste
Investițiile (lunar)
La zi în agricultură
Reportaj

Pagina II:

Ne scriu corespondenții
Carnet cultural
Sfatul medicului (poșta medicală)
Programul TV
Ne-am interesat pentru dv.

Pagina III:

Din județ...de pretutindeni

Pagina IV:

Actualitatea internațională

Sport. Programul manifestărilor sportive

Mica publicitate

Marea publicitate

Duminică*Pagina I:*

În întâmpinarea evenimentului politic

La zi în agricultură

Trei redactori ai ziarului nostru au urmărit...

Actualitatea arădeană

Pagina II:

Viața culturală

Pagina III:

Viața de partid

De ici...de colo

Pagina IV:

Actualitatea internațională

Mica publicitate

Marea publicitate

Sport